

Tunnistavaa sosiaalityötä rakentamassa

Leena Tikkala

Tieteellis-käytännöllinen lopputyö

Sosiaalityön erikoistumisopinnot

Kuntouttava sosiaalityö

Lapin yliopisto

1.5.2022

SISÄLTÖ

1 Johdanto	3
2 Tutkimustehtävä kontekstissa	5
3 Asiantuntijuuden edellytyksiä sosiaalityössä	7
3.1 Asiantuntijuuden yleistä ja erityistä	7
3.2 Asiantuntijuus aikakontekstissa	10
3.3 Kriittinen tarkastelutapa	11
4 Tutkimusasetelmasta analyysiin	14
5 Sosiaalisen tunnistavaan työorientaatioon	22
6 Tutkimusprosessin arviointi	25
Pohdinta	29
KIRJALLISUUS	31

1 Johdanto

Sosiaalityötä koettelevat useat erilaiset yhteiskunnalliset ja rajat ylittävät trendit tällä hetkellä. Sosiaalityön työskentelyn ja tutkimuksen kohteena ovat sosiaalisen ilmiöt, jotka nykyisessä yhteiskunnassa ovat kietoutuneet erilaisiin ympäristökysymysten, digitaalisten muutosten ja terveyden sekä väestön elinolosuhteiden globaaleihin kysymyksiin (Hiltunen 2019). Merkittävää on, että globaalit ilmiöt eivät nykyisessä yhteiskunnassa ole irrallaan kenenkään yksittäisen ihmisen tai yhteisöjen arjesta (ks. Harrikari & Rauhala 2019). Ekososiaalinen lähestymistapa muistuttaa siitä, kuinka casework-lähtöisessä sosiaalityössä on laajennettava työskentelyn kohdetta ihmisten välisistä suhteista ympäristö- ja kulttuurisuhteeseen (Närhi & Matthies 2018, 498-499). Sosiaalityön kontekstit ovat moninaiset ja kattavat globaalista lokaaliin; näiden yhtymäkohdat ovat välittömiä (ks. Dominelli 2010, 26). Sosiaalityö on kokonaisvaltaista sosiaalisen työtä, jossa muutostrendit ja sosiaalisen ilmiöt tulevat nähdyiksi erilaisissa ilmenemismuodoissaan. Sosiaalityö työskentelee yksilöiden kanssa, työstää sosiaalisen haasteita yhteisöllisillä tasoilla ja pyrkii tutkimaan näitä sosiaalisen ilmiötä, jotka ovat yhtäaikaaisesti sosiaalityölle sekä mahdollisuuksia että haasteita.

Tässä erikoistumisopinlopputyössä tarkastelen sosiaalityön asiantuntijuutta kriittisellä tutkimusotteella niin, että sosiaalityön työskentelyn ehtoja ei pidetä itsestäänselvinä eikä valmiina kategorioina. Sosiaalinen elämämaailma rakentuu jatkuvasti uudelleen ja näin myös sosiaalityön edellytykset. Sosiaalityö on nuori tieteenala ja käynyt läpi useita muutoksia, jotka eivät sisälly itsestään sosiaalityöhön vaan ennen kaikkea sosiaalisen elämämaailman, huolenpidon ja hyvän elämän perusteiden jatkuvaan määrittelyyn. Sosiaalityö on kulkenut sadassa vuodessa hyväntekeväisyydestä kohti institutionalisoitunutta huolenpitoa ja tiedepohjaista ammatillista alaa (Gray & Schubert 2013, 334). Hänninen ja Toikko (2020) käsittävät henkisinä virtauksina kunakin aikakautena vallinneet olosuhteet ja varoittavat tulkitemasta historian kulkua, tai aikajaksoja kohti kehittyneempää aikaa (Hänninen & Toikko 2020, 281-282). Se myös muistuttaa siitä, kuinka vallitsevat olosuhteet eivät lineaarisesti kehity paremmiksi. Sosiaalityön näkökulmasta nykyiset olosuhteet liittyvät sosiaalisiin ilmiöihin, joita ovat muun muassa digitalisaatioon, yhteiskuntien muutoksiin, ympäristökysymyksiin, globaaleihin uhka- ja riskitekijöihin, terveyden ja turvallisuuden asetelmiin maailmassa.

Kriittisen viitekehyksen lähtökohta on, että sosiaalinen rakentuu jatkuvasti erilaisin käsittein ja toiminnoin. Sosiaalityö ei näin ollen voi olla tietämätön käyttämistään käsitteistä tai käytännöistä, joilla sosiaalityössä toimitaan. Näillä käsitteillä ja käytännöillä väistämättä käytetään valtaa sekä tuotetaan vastakkaisia kategorioita, jotka estävät aina samanaikaisesti näkemästä koko elämismaailman kirjoja.

Lopputyössä yhtenä lähtökohtana on tulevaisuuden tutkimuksen idea tunnistamisesta ja ennakoimisesta sekä siitä, mikä on mahdollista tulevassa ajassa. Tämä vaatii tunnistavaa lähestymistapaa tutkimuksessa ja sosiaalityön käytännöissä. Tunnistaminen vaatii tulevaisuuteen liittyvän tiedon keräämistä sekä sen hyödyntämistä käytäntöjen kehittämisessä (Pouuru & Dufva & Niinisalo 2019). Elina Hiltunen (2019, 16-17) avaa tietokirjassaan megatrendejä, joiden hän kuvaa olevan ympärillämme jatkuvasti tapahtuvia ilmiöitä ja niiden huomioiminen nykytilassa auttaa tulevaisuustarkastelua. Tutkimuksen avulla voidaan valmistautua tuottamaan sellaista tietoa, joka huomioi nykyiset sekä ennakoivat tulevaa. Satu Ranta-Tyrkkö (2017, 115) esittää, että meneillään olevassa ekososiaalisessa murroksessa sosiaalityön tulisi tarkistaa suhdettaan niin kansalliset rajat ylittäviin kuin ylisukupolvisiin kysymyksiin sekä kehitettävä niitä koskevaa etiikkaa. Sosiaalityöntekijä työskentelee paikallisissa yhteyksissä usein ylikansallisten, ja rajattomien haasteiden kanssa. Sosiaalityön tuki ja mahdollisuudet tunnistaa uhkia ja ihmisten heikkoa asemaa vaarantavia tekijöitä ovat tällä hetkellä korostuneesti yhteiskuntatieteen tutkimus- ja työtehtävä. Tähän tarvitaan elämismaailmaan liittyvää tietoa, jota esimerkiksi rakenteellisen sosiaalityön keinoin on mahdollista edistää. Tunnistamisen ohella keskeiseksi nousee kansallisen toimijuuden ja aseman vahvistaminen sekä sosiaalityön aseman profilointi ja vaikutustyö. Ennakoinnin ja tunnistamisen ehtoina ovat itsestäänselvien käsitteiden ja toimijuuden jatkuva reflektiivinen purkaminen.

2 Tutkimustehtävä kontekstissa

Tavoitteenani tässä lopputyössä on vastata kysymykseen, *millaisena sosiaalityöntekijät kuvaavat sosiaalityön asiantuntijuutta*. Tutkimusasetelma liittyy laajemmin väitöstutkimukseeni, jossa kaksivaiheisella tutkimusasetelmalla tutkin sosiaalityön asiantuntijuuden käsityksiä. Lopputyön tutkimusaineistona kerään kertomuksia siitä, millaisena sosiaalityöntekijät näkevät sosiaalityön asiantuntijuuden. Myöhemmin toteutuvassa väitöstutkimuksessa kerään myös sosiaalityön asiakkaiden näkemyksiä sosiaalityön asiantuntijuudesta. Koko tutkimuksen tarkoitus on tuottaa tulevaa tunnistavan ja ennakoivan reflektiivisen sosiaalityön orientaatio, joka tarkoittaa kuvaavien käsitteiden ja sosiaalityön käytäntöjen uudelleen rakentamista. Tutkimusasetelma jäljittelee kriittisen tutkimuksen lähestymistapaa ja tutkimusmenetelmiä. Lopputyö ja tuleva väitöstutkimus tukee reflektiivisen käytännön kehittämistä; sellaisen sosiaalityön käytännön kehittämistä, joka orientoi nykyistä käytäntöä sosiaalisen muutoksia tunnistavaksi ja niitä ennakoivaksi.

Tutkimuksen lähtökohtana on johdannossa kuvatut tämän hetkiset arkeen vaikuttavat sosiaaliset trendit ja konteksti. Niin sanottuina megatrendeinä on kutsuttu muutoksia, jotka läpäisevät ihmisten arkea väistämättä tavalla tai toisella, ja ne koskettavat ihmisiä rajoitta. Suuria megatrendejä Elina Hiltunen (2019, 16) kuvaa seuraavalla tavalla: *“Megatrendit eivät ole tulevaisuutta vaan ne ovat menneisyyttä ja tätä päivää”*. Hiltunen kuvaa megatrendien olevan muutoksia pitkällä aikavälillä ja laajassa mittakaavassa. Megatrendeiksi hän määrittää muun muassa ilmastonmuutoksen, väestönkasvun, väestörakenteiden muutoksen, kaupungistumisen, globalisaation, kuluttamisen kasvun, ympäristön saastumisen, digitalisaation ja teknologian kehityksen. (Hiltunen 2019, 15-16.) Sosiaalityön tutkimuksessa megatrendien nosto ja kontekstuaalisten muutosten kuvaaminen sitoo tutkimusta siihen sosiaaliseen, mistä tällä hetkellä on kyse. Lena Dominelli (2010) määrittelee sosiaalista kaikkeen ihmisten välisiin suhteisiin kattaen sen, mitä yhteiskunnassa tapahtuu ja näkeekin määrittelyn vaikeana, koska sosiaalinen on kompleksinen, monikerroksinen ja kaikenkattava. Siinäkin tapauksessa, että sosiaalista määriteltäisiin ihmisen hyvinvoinnin näkökulmasta niin mitään tästä sosiaalisesta ei voi sosiaalityö jättää huomioimatta. Sosiaalityöntekijät työstävät sosiaalisiin ongelmiin puuttumalla kaikkea sitä sosiaalista, joka aiheuttaa yksilöille, yhteisöille ja yhteiskunnille hallinnan haasteita.

Dominelli myös ehdottaa sosiaalityön agendaksi megatrendejä, kuten ilmasto- ja ympäristökysymyksiin liittyvää orientaatiota, koska näiden ilmiöiden vaikutukset mitä suurimmassa määrin näkyvät heikommassa asemassa olevien henkilöiden ja yhteisöjen elämässä. (Dominelli 2010, 31-34, 102.)

Lopputyön tutkimustehtävä kiteytyy osaksi väitöskirjatutkimusta, jossa on lähdetty rakentamaan teoreettisella tasolla sosiaalisen elämismailman huomioivaa sosiaalityötä. Tätä rakennettiin pro gradu-tutkimuksessa, jossa tutkin sosiaalityön asiantuntijuuden käsityksiä teknologisoituneessa toimintaympäristössä. Tämän pohjalta rakensin *silloittavan sosiaalityön orientaation*, jonka ideana on, miten verkko- ja verkottoman ulottuvuuden yhdistäminen osaksi sosiaalista elämismailmaa tuottaa näiden erot ylittävää asiantuntijuutta. Ajatus on siinä, että eroja korostamalla tuotetaan itse asiassa kategorista asiantuntijuutta, joka sulkeekin osan ilmiöistä sosiaalityön ulkopuolelle tai tarkkaan rajatuiksi ammatillisiksi toiminnoiksi. Sosiaalisen ulottuvuuksina verkko- ja verkoton ulottuvuus nähtiin vastakkaisina ja tästä johtuen sosiaalityön ja digitalisoituneen elämismailman rajojen ylittäminen havaittiin sosiaalityössä haasteellisena (Tikkala 2016). Tämän jatkumona laadin tutkimussuunnitelman, jossa sosiaalisen elämismailman huomioivan asiantuntijuuden kehittäminen on taustalla olevan väitöstutkimuksen tutkimustehtävä. Lopputyössä keskityn jatkamaan sosiaalityön asiantuntijuuden käsitysten purkamista sekä nostamaan esille käsitteitä ja toimintoja, miten näissä kertomuksissa nykyistä ja tulevaa sosiaalista rakennetaan käsitteellisesti.

3 Asiantuntijuuden edellytyksiä sosiaalityössä

3.1 Asiantuntijuuden yleistä ja erityistä

Tämän tutkimuksen lähtökohtainen ajatus on ollut tutkia, millaisella sosiaalityöllä sitä tarvitsevat asiakkaat tulisi tulevaisuudessa kohdata. Ideana on ollut tavoittaa tutkimuksella tässä nykytilassa tarvittavaa asiantuntijuuden orientaatiota sosiaalityöhön. Tutkimuskysymykset etsivät vastauksia käytäntösuhteissa, mutta samalla teoriasuhteessa siihen, millainen työorientaatio sosiaalityössä on tunnistavaa. Tämän aikasuhteen näkökulmasta on olennaista taustoittaa, miten asiantuntijuudesta keskustellaan (empiirinen aineisto), mutta millaiset tulevaisuuden asiantuntijuuden konstruktioit ovat mahdollisia. Seuraavassa tuon esille sosiaalityön asiantuntijuudesta laadittuja teoreettisia jäsennyksiä.

Asiantuntijuutta määritellään nykyisessä hetkessä muun muassa siten, että osaaminen on jaettua, suhteissa rakentuvaa, verkottuvaa ja relationaalista (Hakkarainen & Hytönen & Vekkaila & Palonen 2017, 133 -135). Asiantuntijuuskäsityksessä korostuu yli tiederajojen ajatus jatkuvasti kehittyvän ja muuntuvan asiantuntijuuden tarpeesta (Hakkarainen & Lallimo & Toikka 2012). Asiantuntijuus sosiaalityössä puolestaan vaatii ensisijassa ymmärryksen siitä, mitä sosiaalityö on. Anneli Pohjola (2007) ilmaisee, että sosiaalityön asiantuntijuuden tarkastelussa on kyse sosiaalisen asiantuntemuksesta ja siihen liittyvästä osaamisesta. Mary Richmond (1917, 34) kuvaa sosiaalityön ajasta riippumatonta orientaatiota työn kohteeseen: *“Sosiaalityö ei tarkastele jotain erityistä näkökulmaa ihmiselämästä vaan pyrkii muodostamaan kokonaiskuvan ihmiselämästä”*. Tällä Richmond viittasi siihen, kuinka lääketieteen ja sosiaalityön yhdistäminen vaatii kokonaiskuvan tarkastelua, ei ainoastaan ihmiselämän jakamista osiin ja niiden yksittäiskuvien tarkastelua (Richmond 1917). Richmondin käsitys sosiaalityöstä on ennen muuta sosiaalityön asiantuntijuutta erittelevä ja asiantuntijuuden eroa muuhun auttamistyöhön määrittelevä. Sosiaalityö, joka pyrkii auttamaan yksilöä sosiaalisessa tilanteessa erottaa sen siten muusta ihmissuhdetyöstä.

Anneli Pohjola (2007, 6-9) tiivistää sosiaalityön sosiaalisen asiantuntijuuteen, joka vaatii tuntemusta yksilöllisestä yhteiskunnalliseen sisältäen arkielämän ilmiöt sosiaalipoliittisessa järjestelmässä ja sosiaalisten ongelmien kokonaiskirjon tunnistamisen. Pohjola lisää asiantuntemuksen määrittelyyn myös sosiaalityön oletetun myyttisen luonteen, joka sisältää ajatuksen siitä, että sosiaalityöllä ole vahvaa professiopohjaa menetelmien, tietoperustan ja työn spesifien kohteiden puutteiden vuoksi (Ks. Pohjola 2007, 7). Sosiaalityö pitää sisällään ymmärryksen käytännöistä sekä teorioista. Mäntysaari, Pohjola ja Pösö (2009) tuovat esille teorian ja käytännön yhteenkietoutuneisuuden sosiaalityössä; niitä ei voida täysin erottaa toisistaan ja ne myös tuovat täydennystä puolin ja toisin. Sosiaalityö tarvitsee sekä käytäntöjä että teorioita kehittyäkseen ammattina ja oppialana (Mäntysaari & Pohjola & Pösö 2009, 8-9).

Sosiaalityön asiantuntijuuden teorioista jokainen kuvaa sitä, mitä sosiaalityö on ja miten sosiaalityötä tehdään. Teorioihin sisältyy luonnollisesti jokin oletus sosiaalityöstä ammattina. Sosiaalityön ammatillinen kenttä on rakentunut Satu Vainisen (2011, 35 - 38) mukaan sosiaalisen pätevyysaluetta koskevan puhutavan luomiseen ja sen asiantuntemuksen valtaamiseen. Anita Sipilä (2011, 24) kuvaa sosiaalityön asiantuntijuuden jakautuvan tietoihin ja taitoihin. Keskeistä on, että sosiaalityöntekijän asiantuntemusta on teoria- ja käytäntötiedon sekä eettisen tiedon hallinta ja sen soveltaminen. Sosiaalityön ammattitaitoa puolestaan on tunnistamisen, toiminnan, kohtaamisen ja arvioinnin taidot. (Sipilä 2011, 24-39.) Sosiaalityön asiantuntijuuden keskeinen osa ovat asiakkaat, joita varten sosiaalityötä tehdään. Sosiaalityöksi määrittyy yksilötyön ohella myös rakenteellinen asiantuntijuus. Katriina Sirkka (2014) toteaa rakenteellisen asiantuntijuuden olevan niin sanottua vaikuttamistyötä. Sosiaalityötä ei voi palauttaa ainoastaan auttamis- ja ihmissuhdetyöksi. Sosiaalisen asiantuntijuuden määrittelyssä hyvin herkästi törmätään kuitenkin perusteemaan, kuinka sosiaalityötä laaja-alaisena yksilön, yhteisön ja yhteiskunnallisen ulottuvuuden näköaloissa voi kutsua inhimilliseksi työksi.

Petteri Paasio (2018, 250-264) esittää, että ei ole sosiaalityöspesifiä asiantuntemuksen tai ekspertiisin käsitettä ja sen vuoksi hän käyttää yleisiä asiantuntijuuden käsitteitä esityksessään sosiaalityön asiantuntemuksesta. Paasio tiivistää sosiaalityön asiantuntijuuden neljään ulottuvuuteen: käytäntöprosessien hallinnan, laadullisesti erityisen tietämyksen, aikaansaannoskyvyn ja käytännöllisen järjen ulottuvuuksiin. Paasio kuvaa neljällä

ulottuvuudella, kuinka sosiaalityön työprosessin hallinnan ja muutosprosessin jäljittäminen sekä laadullisten ominaispiirteiden tarkastelu asiakkaan hyvinvoinnin edistymisessä ovat sosiaalityössä keskeisiä asiantuntemuksen alueita. Paasio viittaa aikaansaannoskyvyllä siihen, kuinka vaikuttavan sosiaalityön erittelemisen kokonaisvaltaisesti on tärkeää. Sosiaalityön tulokset syntyvät hänen mukaan kokonaisuudesta, ei vain asiakassuhteen laadusta. Käytännöllinen järjen ulottuvuudeksi nimeämällänsä käsiteparilla Paasio tuo analyysissään esille sosiaalityön eettisen osaamisen. (Paasio 2018, 250-264.)

Kirsi Juhila (2006) avaa sosiaalityön asiantuntijuutta erilaisissa suhteissa ilmenevänä työnä. Juhilan mukaan sosiaalityö on liittämisen ja kontrollin työtä sekä kumppanuuteen, huolenpitoon ja vuorovaikutussuhteeseen liittyvää työtä. Erilaiset tavat olla asiakkaan kanssa suhteissa vaihtelevat ja limittyvät sosiaalityössä. Juhila ilmaisee, että sosiaalityötä ei ole ilman asiakasta ja sosiaalityö toteutuu suhteissa. Juhila tuo esille horisontaalisen asiantuntijuuden, jolla hän viittaa suhteessa asiakkaaseen asiantuntemuksen jakautumista tasaisesti sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä. Juhila tarkastelee sosiaalityön ja asiakkaan suhdetta valta-asetelmana, jossa tieto ja valta kamppailevat keskenään. (Juhila 2006, 11, 138- 139, 142.) Myöhemmin Kirsi Juhila (2021) on määritellyt suhdeperustaista työtettä myös käsitteellä relationaalinen toimijuus, jolla hän viittaa itsemääräämisen ja autonomisuuden kysymyksiin sosiaalityöntekijä-asiakassuhteessa. Juhila näkee, että ihmiset tekevät valintojaan keskinäisten riippuvuussuhteiden verkostoissa. Valinnat eivät ole riippumattomia muusta verkostosta ja järjestelmästä. (Juhila 2021, 172 -173.) Juhilan näkemys sosiaalityön asiantuntemuksesta suhteissa tapahtuvana ja valtakysymyksenä palautuu asiantuntemuksen keskeisen ilmiön äärelle. Asiantuntijalla on valtaa ja suhde voi muodostua epäsymmetriseksi. Esimerkiksi Kirsi Juhila, Lisa Morriss ja Suvi Raitakari (2021) ovat tutkineet episteemisten oikeuksien toteutumista mielenterveyspotilaiden kanssa ja havainneet episteemisen epäoikeudenmukaisuuden toteutuvan sellaisissa tilanteissa, joissa asiakas ei ole mahdollisesti kyvykäs sairauden vuoksi ilmaisemaan itseään. (Juhila & Morriss & Raitakari 2021, 191-192.) Sosiaalityön asiantuntemuksen ja sosiaalityön tiedon etuoikeutus on eettinen kysymys, johon käsitteitä ja toimintoja tutkimalla on kiinnitettävä huomiota.

3.2 Asiantuntijuus aikakontekstissa

Sosiaalityön asiantuntijuudessa keskeistä on auttamissuhteen ymmärtäminen aikasuhteessa. Tätä analysoi monivivahteisesti Hämäläinen ja Toikko (2020, 280-281) historiatietoisuutena. He tuovat esille sen, kuinka asiat eivät tapahdu itsestään ikään kuin aikatyhjiössä vaan ihminen yksilönä ja kollektiivisesti vaikuttaa tapahtumien kulkuun ja avaa näkymän ihmisestä toimijana. Tietoisuus sekä aika- että ympäristösuhteesta on merkityksellistä sosiaalityössä, joka määrittelee itsensä yhteiskunnalliseksi muutostyöksi. Aikakontekstin avaaminen tässä tekstissä on keskeistä sen vuoksi, millaisia muutoksia on meneillään ja miten ne liittyvät sosiaalityön asiantuntijuuteen, tai tunnistavaan työotteeseen. Sosiaalityön käytäntöjen voidaan nähdä jopa vaikuttavan siihen, millaista yhteiskuntaa halutaan. Sosiaalityö nähdään yhteiskunnallisen kehityksen rakenneosaksi, joka vaikuttaa yhteiskunnan kehitykseen. (Hämäläinen & Toikko 2020, 280 -281.)

Sosiaalityön asiantuntemusta on tarkasteltava myös suhteessa tietoon. Postmoderneiksi kutsutut keskustelu 1980- ja 1990-luvuilla ovat kääntäneet asiantuntemuksen ja siihen liittyvän tiedon kriittiseen tarkasteluun (ks. Karvinen-Niimikoski 2009). Esimerkiksi Hannu Piironen (2005) on käyttänyt käsitteitä epävarma, horjuva, joustava ja jännitteinen moderni analysoidakseen sitä, mitä tapahtui postmoderniksi kutsutussa käänteessä 1990-luvun aikana sosiaalityön tiedolle ja käytännöille. Piironen pohtii, kuinka epävarma ja horjuva modernisuus voi parhaiten tuoda näkökulmia ajan analyysiin, joissa sosiaalityön tutkijat ovat kiinnostuneita muutosprosesseista ja niiden vaikutuksista sosiaalityöhön. (Piironen 2005, 167-170.) Suvi Raitakari tuo esille eroja modernin ja postmodernin sosiaalityön välillä ilmaisten, että modernin puheessa sosiaalityön asiakas otetaan haltuun ongelmapuheen ja tyypittelyjen kautta, kun puolestaan postmodernissa kehityksessä asiakas on tasavertaisessa suhteessa, omien valintojen ja päätösten tekijänä (Raitakari 2002, 48-51). Timo Harrikari ja Pirkko-Liisa Rauhala (2019, 130) keskittyvät analysoimaan vaiheita esimodernista nykyiseen, jonka he nimeävät tiivistyneen modernin käsitteillä. Harrikari ja Rauhala näkevät, että nykyinen sosiaalinen on monimutkainen, haasteellinen hallita sekä vaikea ymmärtää. Tämän vuoksi Harrikari ja Rauhala keskittyvät kuvaamaan tiivistyneen modernin keskeisiä suuntauksia; sekä megatrendejä että heikkoja signaaleja muun muassa ympäristön, talouden, teknologian ja politiikan kysymyksissä. Tiivistyneen modernin näkökulmasta yksilöä ei voida irrottaa globaaleista muutosvirtauksista. Sosiaaliset suhteet

näyttäytyvät globaalien ja lokaalien yhteenkietoumisena, jota Harrikari ja Rauhala kuvaavat glokaaleina suhteina. (Harrikari & Rauhala 2019, 130-131, 154-155, 178-181.)

Miten glokaali voi vaikuttaa tietokäsityksiin ja asiantuntemukseen? Jos postmoderniksi kutsuttu aikakäsitys koettelee varman tiedon ja pysyvän asiantuntemuksen käsityksiä, tiivistynyt moderni epäilemättä jatkaa haastamalla sillä, että tieto ja asiantuntemus ovat epävarmoja ja horjuvia. Näin asiantuntijuuden rajat ovat häilyviä. Millaista sosiaalityön asiantuntijuus tiivistyneessä modernissa voisi olla? Tämän tutkimuksen keskeinen kysymys asiantuntijuuden suhteen on yhtäältä se, millaisena tulkitaan (kuvataan) sosiaalinen ja maailma, joissa sosiaalityötä tarvitaan. Toisaalta tutkia myös kysymyksenä, millaisella sosiaalityön työotteella tunnistetaan tulevaisuuden sosiaalinen elämismailma. Lähtökohta on, että asiantuntijuuden valta (tieto) paikantuu sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja suhteisiin sekä niihin tapoihin, joilla näitä suhteita konstruoidaan. Seuraavassa kuvausta tutkimuksen viitekehystä, josta tutkimuksen teoreettinen pohja on rakentunut.

3.3 Kriittinen tarkastelutapa

Sosiaalityössä kriittinen tarkastelu liittyy postimoderneiksi kutsuttuun aikalaiskeskusteluun, mutta myös tarkastelutapaan tiedon ja tiedonmuodostuksen kyseenalaistamisesta. Postmoderni lähtökohta sisältää itsessään kritiikin selittäville teorioille ja rakenteille, rajoille ja hierarkioille. Postmoderni aikalaiskeskustelu on ohjannut siihen, että erilaiset vaihtoehtoiset diskurssit vuorottelevat keskusteluissa; yhtä selittävää totuutta ei ole tai sitä ei ainakaan voida yksilöidä. Jan Fook (2002, 17) on eritellyt erilaisia teemoja, joista erityisesti postmodernista keskustelusta ammentava kriittinen teoria on tiivistänyt käsitteet ja teoreettisen idean. Fook esittää, että yhtäläisyydet postmodernin ajattelun ja kriittisen teorian välillä perustuvat seuraaviin kokonaisuuksiin: tietämisen vuorovaikutuksen ja reflektiivisyyden tunnistamiseen, rakenteellisen valta-asetelman ja henkilökohtaisten rajoitteiden välisten yhteyksien tunnistamiseen sekä henkilökohtaisen ja sosiaalisen muutoksen mahdollisuuksien tunnistamiseen. Vastustus ja muutos sijaitsevat valtasuhteissa ja rakenteissa, jotka puolestaan ovat diskursiivisesti

rakentuneita. Sosiaalityön näkökulmasta kriittinen teoria on erityisen kiinnostunut siitä, kuinka rakenteilla käytetään valtaa, mutta myös siitä kuinka ihmiset rakentavat itse näitä valta-asetelmia, ja kuinka ihmiset ovat muovautuneet muuttuvien sosiaalisten rakenteiden ja suhteiden kautta. Kriittinen teoria nostaa konkreettisia reflektiivisiä tutkimisen tapoja, joilla etsitään empiiristä tietoa, miten rakenteet muovaavat ihmisiä ja sosiaalisia suhteita. (Fook 2002, 4-18.)

Bob Pease ja Jan Fook esittävät kriittisen teorian suhdetta tietoon. Sosiaalityöntekijöillä ei ole monopolia totuuteen, eikä näin ollen etuoikeutettuja asemia. (Pease & Fook 1999, 11.) Kriittisen ajattelun suhde tietoon ja asiantuntijuuteen on yhtäläinen jälkimodernin keskustelun kanssa. Tieto on kontekstuaalista ja asiantuntemus tämän kontekstin haastamaa. Professionaalisuus ja ammattispesifi määrittely on modernin ajan ominaispiirre. Tiedot ja taidot ovat postmodernissa ajassa kontekstisidonnaisia. Toisaalta varma osaaminen ja ammattialojen rajat hämärtyvät; kaikilla on teknologian avulla mahdollisuus kilpailemaan tietoon. Fook ehdottaa osaamisen sitomista kontekstiin ja osaamisen joustavaa siirtämistä, tai soveltamista eri konteksteissa. Tiedon ja vallan hämärtyminen haastaakin professionaalisuuden. Postmodernista näkökulmasta ammattiteilla ei ole eksklusiivista osaamista ja asiantuntijuuden rajat muodostuvat väljiksi. Fook kysyykin, kenen tieto on etuoikeutettua ja millaiset tietämisen tavat legitimoivat asiantuntijuutta. (Fook 2002, 24-28, 33 - 37.)

Kriittisen teorian yhtenä keskeisenä käsitteenä on *valta* ikään kuin tuotteena. Valtaa käytetään ja luodaan suhteissa. Valtaa tuotetaan kielen ja diskurssien muodossa. Valta asuu erilaisissa rakenteissa ja kielen tuotteissa, ei niinkään omistuksen kaltaisena piirteenä. Valta ilmenee mikro- ja makrotason suhteissa ja rakenteissa. Tietyllä kielen ja diskurssien muodoilla luodaan valtaa pitäviä rakenteita. Nämä valtaa pitävät rakenteet asettavat ilmiöt vastakkaisiin suhteisiin, jolloin muodostuu binaarisia suhteita. (Fook 2002, 45-49; Pease & Fook 1999, 14-15.) Vallan käsitteen ympärille kriittinen teoria rakentaa muita käsitteitä, kuten *diskurssin* käsitteen. Diskursseja ovat esimerkiksi erilaiset puhutavat, kielen ilmaisut ja käsitykset, jotka sisältävät kontekstuaalisia merkityksiä. Tämän vuoksi Fook ilmaisee kielen olevan paljon enemmän kuin sanoja; se on vallan muoto. Diskurssien kautta välitetään arvoja, ja harjoitetaan siten valtaa. (Fook 2002, 63-66.)

Fook esittää, että kriittinen teoria on kritisoinut modernille keskustelulle tyypillistä dikotomista ajattelua. Erilaiset rakenteista kumpuavat kategoriset tavat asettavat ilmiöitä *binaarisiin* vastakohtiin. Kieli tuottaa kategorioita, jotka yksinkertaistavat asioita. Silloin kriittisen teorian tähdentämä *erojen* käsite konkretisoituu. Kategoriat tuottavat tahattomasti sellaisia käsitteellisiä eroja, joilla ei ole mahdollista tunnistaa, mitä jää vastakkaisuuksien välimaastoon. Esimerkkinä Fook nostaa tilanteen, jossa palvelukategoriat sivuuttavat tai jopa hiljentävät asiakkaan näkemyksen, mikäli asiakkaan palvelutarve ei sovi käytettäviin käsitteisiin ja toiminnallisiin rakenteisiin. Ongelmat syntyvätkin valtaapitävien kategorioiden haastamisesta. (Fook 2002, 72-81.)

Yksi ratkaisu valtaapitävien diskurssien ja vastakkaisuuksien kyseenalaistamiseen ja kohtaamiseen on kriittisen sosiaalityön näkökulmasta reflektiivisen käytännön kehittäminen. Jan Fook (2003, 128-129) esittää sosiaalityön tehtäväksi erityisesti marginaalin äänen tutkimisen sekä sen, että keskitytään valta-asetelman tutkimiseen siitä näkökulmasta, kenen tieto on etuoikeutettua. Valtaapitävän diskurssin paljastaminen ja purkaminen käsitteellisesti on ikään kuin kriittisen teorian käytäntö. Jan Fook kuvaa, että kriittisen teorian ajatus on tuottaa läpinäkyväksi teorian ja käytännön suhde ja niiden yhdistäminen. (Fook 2002, 36-39.) Kriittisen käytännön, tai *kriittisen reflektion* lähtökohdat Jan Fookin ja Fiona Gardnerin (2007) mukaan on ymmärtää yksilö sosiaalisessa kontekstissa, teorian ja käytännön yhdistäminen sekä muuttuneen tietoisuuden ja toiminnan yhdistäminen. Fook ja Gardner alleviivaavat vielä erikseen reflektion käsitettä, joka kriittisessä reflektiossa on syvempää kuin pelkästään kokemuksen reflektointi. Sosiaalisen näkeminen yksilössä ja yksilön kokemusten sosiaaliset aspektit ovat kriittisen teorian lähtökohta. Esimerkiksi tärkeää on selvittää, millaisia oletuksia yksilöillä on heitä ympäröivästä sosiaalisesta todellisuudesta. (Fook & Gardner 2007, 14-16.) Kriittinen reflektio keskittyy sen vuoksi diskursseihin ja kielenkäyttöön, millaisin käsittein ja toiminnoin valtaapitäviä rakenteita ylläpidetään.

Kriittisen reflektion prosessi etenee Jan Fookin mukaan dekonstruktion (purkamisen), vastustamisen, haastamisen ja rekonstruktion (uudelleen rakentamisen) vaiheiden kautta. Purkaminen lähtee oletusten ja näkemysten keräämisestä; esimerkiksi kokoamalla erilaisia

käsityksiä tai kertomuksia. Purkamisen vaiheessa erityistä huomiota voi kiinnittää binaarisiin vastakkaisiin diskursseihin tai käsitteisiin. Vastustaminen tarkoittaa vallitsevien diskurssien kyseenalaistamista. Haastaminen puolestaan viittaa diskurssien tunnistamiseen, nimeämiseen ja käsitteiden muodostamiseen. Rekonstruktion vaiheessa muodostetaan uusia diskursseja, jotka merkitsevät uusien käsitteiden valjastamista käyttöön siten, että mahdollisesti piilossaolevat ja ilman käsitteitä olevan ilmiöt saavat kuvaavia sanoja. Esimerkiksi hiljaiset äänet tulevat kuulluksi ja konkretisoiduiksi käsittein. (Fook 2002, 91-97.)

Kriittistä reflektiota on käytetty laajasti sosiaali- ja terveydenhuollon käytäntöjen kehittämisessä ja opetuksessa sekä tutkimusmenetelmänä. Gurid Askeland (2013) tuo esille, kuinka kriittisen reflektion perusajatus on paljastaa itsestään selvinä pidettyjä oletuksia vaikuttaakseen sosiaaliseen muutokseen käytännöissä. Sosiaalista muutosta kuvataan emansipaationa valtaa pitävistä kategorioista. Laadullisessa tutkimuksessa erityisesti kriittinen reflektio purkaa itsestään selvinä pidettyjä käsityksiä ja mahdollistaa reflektiivisen käytännön kehittämisen.

4 Tutkimusasetelmasta analyysiin

Tutkimusasetelma etenee kriittistä reflektiota jäljittelemällä siten, että tässä lopputyössä kerätty aineisto on rajattu vain sosiaalityöntekijöiden tuottamiin puhetapoihin asiantuntijuudesta. Kuvassa 1. tutkimusasetelma havainnollistettuna.

Kuva 1. Tutkimusasetelma

Tutkimusaineiston keräämisen keinona käytetään eläytymismenetelmää, jolla tarkoitetaan lyhyiden tarinoiden tai kertomusten kirjoittamista tutkijan antamien ohjeiden mukaan. Tutkimuksessa vastaajille annetaan *kehyskertomukseksi* kutsuttu orientaatio. Kehyskertomus on alkujuoni, jonka mukaan vastaaja muodostaa vastauksen. Alkujuoni sisältää tilanteen tai tapahtuman, jota vastaaja kertomuksellaan jatkaa. Jari Eskolan (1998) mukaan eläytymismenetelmätarinat eivät välttämättä ole kuvauksia todellisuudesta vaan mahdollisia tarinoita; sellaisia, jotka saattavat toteutua, ja mitä asiat merkitsevät vastaajalle. Eläytymismenetelmän käytössä keskeistä on variointi, jolla samasta kehyskertomuksesta on ainakin kaksi versiota. Menetelmän käytössä on keskeistä ja myös erityistä vaihtelun vaikutuksen selvittäminen, eli mikä vastauksissa muuttuu silloin, kun kehyskertomuksessa keskeistä elementtiä vaihdetaan. Varioinnin vaikutuksen selvittämisellä saadaan esiin kertomusten eroja. (Eskola 1998, 10-11.) Eläytymismenetelmän variointi tuottaa kriittisen tutkimuksen tähdentämiä eroja ja vastakkaisuuksia, joiden tutkiminen ja tarkastelu palautuu myös kriittisen reflektion purkamiseen ja uudelleen käsitteellistämiseen.

Eläytymismenetelmää käyttävä tutkija kerää yleensä aineiston tutkijan ja vastaajien yhteisellä tapaamisella, jossa vastattava kehyskertomus valikoituu sattumanvaraisesti. Tässä lopputyössä kertomusten kerääminen toteutettiin sähköisellä lomakkeella, jossa selainpohjainen Webropol-ohjelma tuottaa sattumanvaraisesti yhden vastattavan kehyskertomuksen. Tutkimushenkilö ei kuitenkaan valitse itse kehyskertomusta, kuten ei perinteisessäkään toteutuksessa.

Lopputyössä kertomusaineisto on koottu kolmella erilaisella kehyskertomuksella. Keskeinen variointi kehyskertomuksissa liittyy onnistuneeseen (myönteiseen), epäonnistuneeseen (kielteiseen) sekä tulevaisuuden onnistuneeseen (myönteinen ja tulevaisuuselementti) sosiaalityön tilanteeseen. Kehyskertomuksissa on jätetty avoimeksi sosiaalityön kohtaaminen tai tilanne ja vastaaja on saanut määritellä itse, millaiseen sosiaalityön kontekstiin kertomuksen juoni liittyy. Sosiaalityön kontekstit voivat olla hyvin moninaiset ja tarkoituksenmukaista on antaa vastaajan itse määritellä se. Toinen varioitava elementti liittyy aikakontekstiin, sekä nykyisen että tulevan vertailuun onnistuvana ja toivottavana tulevaisuuden sosiaalityönä.

Seuraavassa kehyskertomusversiot kuvattuna:

- 1) Kuvittele jotain lähimenneisyyden onnistunutta sosiaalityön kohtaamista tai tilannetta. Kuvitellaan, että asiakas on kohdannut arjessaan haasteita, joihin hän tarvitsee sosiaalityötä. Sosiaalityöntekijänä toimit asiakasta tukien ja ohjaten sekä tunnistat hyvin hänen tuen tarpeet. Miten autat asiakasta? Millaisia tietoja, taitoja tai asiantuntemusta sinä tarvitset työssä? Millaisia ajatuksia sinulla herää kohtaamisesta tai tilanteesta?
- 2) Kuvittele jotain lähimenneisyyden epäonnistunutta sosiaalityön kohtaamista tai tilannetta. Kuvitellaan, että asiakas on kohdannut arjessaan haasteita, joihin hän tarvitsee sosiaalityötä. Asiakas viestii, että hän ei ole tullut autetuksi sosiaalityöllä. Mikä estää onnistumisen? Miten tunnistat asiakkaan näkemyksen siitä, että hän ei ole tullut autetuksi? Millaisia tietoja, taitoja tai asiantuntemusta kohtaamisesta puuttuu? Millaisia ajatuksia sinulla herää kohtaamisesta tai tilanteesta?
- 3) Kuvittele ja visioi jotain tulevaisuuden sosiaalityön kohtaamista tai tilannetta noin viiden (5) vuoden päähän tulevaisuuteen. Kuvitellaan, että asiakkaalla on haasteita, joihin hän tarvitsee sosiaalityötä. Sosiaalityöntekijänä toimit asiakasta tukien ja ohjaten ja tunnistat hyvin hänen tuen tarpeet. Miten autat asiakasta? Millaisia tietoja ja taitoja tai asiantuntemusta sinä tarvitset työssäsi silloin (viiden vuoden kuluttua)? Millaisia ajatuksia sinulla voisi herätä kohtaamisesta tai tilanteesta?

Aineiston keräys tuotti seitsemän (7) kertomusta, kaikista kehyskertomuksista yhden tai useamman kertomuksen. Ensimmäinen kehyskertomuksen kertomuskuvauksina onnistuminen liittyy sosiaalityöntekijän taitoihin. Kertomuskuvauksissa ilmenee, että onnistuminen liitetään vahvasti vuorovaikutuksen taitoihin, kuten kuuntelemiseen ja herkkyyteen sekä sosiaalityöntekijän henkilökohtaisiin ominaisuuksiin, kuten empatiaan ja inhimilliseen kohtaamistaitoon. Onnistuminen sosiaalityön tilanteessa liittyy myös ongelmanratkaisukykyyn sekä järjestelmän tuntemiseen. Kertomuksista ilmenee, että onnistumista peilataan koettuihin taitoihin sosiaalityöntekijänä.

“Tarvitsen herkkyyttä kuulla asiakkaan viestin vivahteita, rohkeutta kysyä vaikeistakin asioista, lempeyttä ja hyväksyntää, empatiaa asiakasta kohtaan. Tarvitsen ongelmanratkaisukykyä, ja tietotaitoa järjestelmästä”.

“Kuunteleminen ja hänen elämän asiantuntijuuden korostaminen on tärkeintä... Olen pitkän uran aikana todennut ajan, suoruuden ja inhimillisyyden ymmärtämisen mahdollistavan muutosta”.

Toisessa kehyskertomusversiossa sosiaalityön epäonnistuminen paikantuu palvelujärjestelmän toimimattomuuteen; joko sopivia palveluja ei ole olemassa tai palvelut ovat riittämättömiä. Hankalana koetaan tilanne, jossa asiakas ilmaisee jääneensä ilman apua. Usein myös hankalat tilanteet identifioituvat siihen, että asiakas on hankala eikä hän koe tulevan autetuksi tai nähdään, että asiakas ei ole edes autettavissa sosiaalityöllä. Epäonnistuminen sosiaalityön tilanteessa tai kohtaamisessa voi kuitenkin liittyä kertomusten perusteella myös siihen, että sosiaalityöntekijällä ei ole riittävästi tietoa asiakkaan tilanteesta. Epäonnistuminen liitetään kertomuksissa vahvasti siihen, että palvelujärjestelmä ei toimi eikä se tavoita asiakasta. Sosiaalityöntekijä kokee ristiriitaisessa ja epäonnistuneessa tilanteessa rooliensa hämärtymistä, koska ajaa samanaikaisesti sekä järjestelmän että asiakkaan etua. Myös sosiaalityöntekijän persoonalla nähdään olevan vaikutusta siihen, jos sosiaalityön tilanteessa epäonnistuu ja tämä liitetään sosiaalityön vuorovaikutteiseen luonteeseen. Riippuen sosiaalityön alasta, epäonnistuminen sosiaalityön kohtaamisessa tai tilanteessa nähdään myös liittyvän yleisesti sosiaalityöntekijöiden kuormittavaan työtilanteeseen.

“Koen itse hankalina kohtaamisina sellaiset, joissa asiakas tuo esille hyvin voimakkaasti avun saamista ilman jäämistään ja työntekijänä olen vähintäänkin jossain määrin asiasta samaa

mieltä... Onnistumisen esteenä on usein joko riittämättömät palvelut tai asiakkaan tilanteen kompleksisuus, joka estää häntä sitoutumasta suunnitelmaan. Lisäksi välillä kyse myös siitä, että asiakkaan odotukset avun saamiselle ovat epärealistisia ja ulkoistavat täysin oman roolinsa... Tai työntekijällä ei ole riittävästi tietoa asiakkaasta ja tämän tilanteesta, jotta auttaminen voisi optimaalisesti onnistua... Vaikka aina kaikkia ei voi auttaa, onko kyse siitä vai siitä, ettei asiakkaan tilanteen eteen ole tehty riittävästi. Usein jälkimmäinen paikantuu palvelujärjestelmän riittämättömyyteen... Asiakaskohtaamisessa on ajoittain ristiriitaista, kun samanaikaisesti kokee edustavansa sekä järjestelmää että asiakasta”.

“Epäonnistuneen kohtaamisen tunnusmerkit vaihtelevat paljon asiakkaasta ja asiakastilanteesta toiseen. Kaikki vaikeat kohtaamiset eivät ole vaikeita työntekijästä johtuvista syistä, mutta vuorovaikutukseen ja sen tekniikoihin pitäisi kiinnittää enemmän huomiota.”

“Epäonnistuneet kohtaamiset liittyvät sosiaalityöntekijöiden vaihtumiseen. XX (asiakasryhmä) kyllästyy vaihtuviin ihmisiin, eikä halua kertoa heille asioistaan. Sosiaalityöntekijän pitäisi pystyä tekemään työnsä lain vaatimalla tavalla.”

Tulevaisuuden onnistuva sosiaalityön tilanne ja kohtaaminen kytkeytyy kolmannen kehyskertomusaineiston pohjalta sosiaalityön ideaaliin ja toivottuun työtapaan. Tulevaisuuden sosiaalityötä kuvataan monialaisena ja tunnistavana työnä. Kolmannessa kehyskertomusversiossa aineistosta ilmenee, että sosiaalisia haasteita pyritään tulevassa ennakoimaan. Esimerkiksi eräässä kertomuksessa kuvataan, millaisiksi nuorten aikuisten haasteet voivat kehittyä huomioiden nykyiset yhteiskunnan elinolosuhteet ja sosiaalipoliittiset edellytykset. Tulevaisuuden sosiaalityönä nähdään rakenteellisen sosiaalityön tehtävät ja kertomuksissa pohditaan, miten sosiaalityö voi auttaa yksilötyön ohella. Tulevaisuuden sosiaalityössä kohtaamisen taitoja korostetaan, mutta painottuneesti kertomuksissa ilmaistaan myös sosiaalityön ideaalityyppejä, jossa sosiaalityön asiantuntijuus ulotetaan rakenteisiin ja niihin vaikuttamiseen. Tulevaisuuden työnä havaitaan, että sosiaalityön asiantuntijuudella pitäisi ottaa enemmän kantaa yhteiskunnallisiin muutostiloihin sekä pyrkiä vaikuttamaan yhteisötasolla myös väestön sosiaalisiin eroihin.

“Asiakkaan tilanteessa jalkautuminen hänen arkeensa, jotta tunnistetaan hänen tarpeensa mahdollisimman laaja-alaisesti... Sosiaalityöntekijän asiantuntemuksen ydintä on tunnistaa asiakkaan tarve.”

“Sosiaalityön tulevaisuuden asiantuntijuudessa on yhtäläillä kyse kohtaamisesta varmasti kuin tänäpäivänä. Yksilöiden ongelmat voivat olla moninaisia ja muuttuva yhteiskunnallinen tilanne varmastiakin vaikuttaa miten ongelmat tulevat jatkuvassa kehittymään. Esimerkiksi XX-ryhmän määrä on lisääntynyt ja sosiaalipoliittisesti ja yhteiskunnallisesti tämä on suuri haaste, johon

tulisi pyrkiä aktiivisesti vastaamaan. Sosiaalityö ei jää pelkästään yksilötyön tasolle vaan kyse on myös rakenteellisen sosiaalityön tehtävästä.

“Sosiaalityön asiantuntijuuden tehtävä on jatkossa vielä laaja-alaisemmin ottaa kantaa yhteiskunnallisiin muutoksiin.”

Aineiston pohjalta voi kuvata, että sosiaalityön asiantuntijuutta puretaan vastakkaisuuksiin liittämällä onnistuminen vahvemmin vuorovaikutustaitoihin kuin epäonnistuminen. Tämä tuottaa vastakkaisen asetelman sosiaalityön asiantuntemuksesta; onnistuminen on persoonan piirteistä ja vuorovaikutustaidoista johtuvaa ja epäonnistuminen palvelujärjestelmän toimimattomuudesta syntyvää. Sosiaalityön asiantuntijuus jakautuu vastakkaisiin suhteisiin kehyskertomuksesta riippumatta. Eläytymismenetelmällä tarkoituksellisesti asetetaan vastakkaisia tilanteita, haastetaan vastaajaa, vaikka vastaaja vastaa vain yhteen kehyskertomukseen, eikä näin ollen tuota tietoisesti vastakkaisuuksia. Kertomusvastaukset kuvaavat pikemmin oletuksia, mielikuvia ja myös arjen kokemuksia siitä, mitä onnistuminen tai epäonnistuminen ovat. Tulevaisuuden sosiaalityön tilanteet kertomuksissa palautuvat enenevästi ilmiö- ja muutostasojen tarkasteluun kuin yksilön taitoihin, vaikka eräissä kertomuksissa ilmenee, kuinka vastaaja näkee vuorovaikutustaitojen olevan merkityksellisiä myös tulevaisuudessa. Tämä kuvaa sitä, että sosiaalityön luonteen ei nähdä muuttuvan yksilötyön tasoilla, mutta yhteisö- ja yhteiskunnan tasoilla sosiaalityön asiantuntijuudelta odotetaan muutoksia ennakoivaa, tutkivaa ja tunnistavaa työorientaatiota.

Jan Fook (2002, 92) kuvaa, kuinka dekonstruktioita ja diskurssien purkamista tapahtuu puheessa oletuksia kyseenalaistamalla. Ne voivat olla arjen itsestään selvinä pidettyjä asioita tai sosiaalityössä tiettyjen uskomusten ja arkijärjellä ymmärrettyjen asioiden syvempää tarkastelua. Dekonstruktio tapahtuu vastakkainasettelun kautta. (Fook 2002, 92.) Esimerkiksi tässä tutkimuksessa aineisto on kerätty esittämällä vastakkainasettelun kautta sosiaalityön tilanteita. Kun puhutaan onnistuneesta sosiaalityön kohtaamisesta tai tilanteesta, se tuo usein keskusteltavaksi luonnollisesti myös epäonnistumisen. Tulevaisuuteen suuntautuva kehyskertomus puolestaan ei välittömästi asetu vastakkain vaan se tuo esille, kuinka samaan tilanteeseen voi liittyä vastakkaisia elementtejä, niin sanotusti binaariset erot ylittäviä seikkoja. Esimerkiksi tulevaisuuden asiantuntijuutta tarkasteleva kertomus käsitteellisesti vastakkaisuuksien sijaan, että kohtaaminen on sosiaalityön asiantuntijuutena edelleen tärkeää, mutta myös

rakenteellinen vaikuttamistyö yksilön ohella nousee jatkossa keskeiseksi. Tulevaisuutta koskevan kertomuksen tarkastelu suhteessa onnistuneeseen ja epäonnistuneeseen sosiaalityön tilanteeseen on tarkoituksenmukaista, kun vastakkaisia, binaarisia suhteita rakennetaan käsitteellisesti uusiin suhteisiin. Fook esittää, että binaaristen suhteiden läsnäolon pitäisi hälyttää tarkastelemaan suhteita uudelleen ja näkemään sen kaltaiset diskurssit ongelmallisina (Fook 2002, 92). Vallitsevat ajattelutavat tulevat kyseenalaistetuiksi binaaristen erojen kautta. Kyseenalaistamisessa kiinnitetään huomiota vallitseviin kuvauksiin sekä tapoihin selittää ja kuvata ilmiötä.

Tutkimusaineiston perusteella on syytä vertailla vastakkaisuuksia, joita aineistosta nousee esille. Seuraavassa taulukossa olen kategorisoinut kunkin kehyskertomuksen kautta nousevat kuvaukset käsitteiksi, joiden vertailu on mielekästä, kun näkee kuvaukset alakategorioissa keskeisten käsitteiden mukaan.

	Onnistunut sosiaalityön tilanne tai kohtaaminen	Epäonnistunut sosiaalityön tilanne tai kohtaaminen	Tulevaisuuden onnistunut sosiaalityön tilanne tai kohtaaminen
Kuvaava diskurssi tai käsitys	Kohtaaminen, vuorovaikutustaidot, sosiaalityöntekijän henkilökohtaiset ominaisuudet	Palvelujärjestelmän toimimattomuus, asiakas on hankala tai ei koe saavan apua, asiakkaat eivät saa apua	Monialainen ja tunnistava työ, yhteiskunnan muutokset ja sosiaaliset erot työn kohteena
Kategoria	Sosiaalityöntekijän taitolähtöinen	Palvelujärjestelmälähtöinen	Yhteiskunta- ja sosiaalisen ilmiöt lähtökohtana
Erot	Sosiaalityöntekijän kyvyistä riippuvainen, ei palveluiden tai yhteiskunnan rakenteista tuleva asiantuntijuus	Palvelurakenteista syntyvä epäonnistuminen, ei sosiaalityöntekijän taidoista tai asiantuntijuudesta	Tulevaisuutta ennakoiva ja tunnistava sekä sosiaaliset muutokset huomioiva, ei yksistään yksilön taidoista tai palveluista riippuva onnistuminen

Taulukko 1. Dekonstruktio aineiston pohjalta

Taulukossa on kategorisoitu kolmen kehyskertomuksen tuottamat käsitykset sosiaalityön asiantuntijuudesta sekä nimetty kategoriat niiden kuvausten perusteella. Lisäksi onnistuneen, epäonnistuneen ja tulevaisuuden onnistuvan sosiaalityön kategorioiden välinen ero on tehty näkyväksi taulukon viimeisellä rivillä. Jan Fook kuvaa, että purkamisen kautta rekonstruoidaan uusia käsitteitä ja mahdollisesti työskentelymalleja. Kriittinen reflektio korostaa dekonstruktioilla näkyväksi tekemistä, jotta uusien käsitteiden ja käytännön rakentaminen on mahdollista. Rekonstruktion ajatus on myös siinä, miten erot yhdistetään. Fiona Gardner (2013, 74) tuo esimerkiksi esille sen, että uuden käytännön rakentamista on tietoinen suhtautuminen eroihin. Toisaalta kriittisen reflektion kautta suhtautuminen tietoon ja kokemukseen on avointa, koska reflektion kautta avautuu uutta tietoa binaarisia suhteita purkamalla.

Aineiston näkökulmasta on hyvä nostaa esille, että sosiaalityön asiantuntijuus ei ole ainoastaan kohtaamislähtöistä tai sosiaalityöntekijän kyvyistä lähtevää asiantuntijuutta. Sosiaalityön asiantuntijuus on kokonaisvaltaista, kuten Mary Richmond (1917) esitti. Tämä aikaan sitomaton yleistys toteutuu sosiaalityössä väistämättä. Sosiaalityön tilanteiden tai kohtaamisen esteet eivät palaudu yksin palvelurakenteen toimimattomuuteen tai sosiaalityö ei ole yksistään yhteiskunnan muutosten kanssa työskentelyä. Tarkoituksellista on ylittää jo muodostetut käsitteelliset erot ja toiminnalliset sosiaalityön asiantuntijuuden kategoriat sekä löytää näitä *eroja ylittävä* asiantuntijuuden käsitteellistys ja käytäntö. Kriittinen reflektio tekee näkyväksi nämä erot, joita tahattomasti erilaisilla oletuksilla ja kategorisilla käsityksillä tuotetaan. Sosiaalityön asiantuntijuuden on ennen muuta reflektoitava jatkuvasti uudelleen asiantuntijuuden kategorioita, koska sitä kautta saadaan näkyväksi ne kategoriat, joita ei ole käsitteellistetty. Esimerkiksi onnistuminen sosiaalityön tilanteissa on kontekstisidonnainen ja riippuvainen myös muista kuin sosiaalityöntekijän ominaisuuksista. Sosiaalityön asiantuntemusta on tunnistaa se konteksti, jossa työskennellään ja miten aika ja paikka vaikuttavat sosiaalityön tilanteessa. Myös tulevaisuutta ennakoivan ja tunnistavan työorientaation näkökulmasta ei voida kategorisoida sosiaalityötä yksilötyön tasoille vaan vaaditaan myös yhteisö- ja yhteiskuntatason rakenteellisten muutosten sekä niiden vaikutusten ymmärtämistä sosiaalityön työskentelyedellytyksiin.

5 Sosiaalisen tunnistavaan työorientaatioon

Teoreettisen katsauksen ja tutkimusaineiston pohjalta sosiaalityön asiantuntemuksen kehittäminen vaatii sosiaalisen konteksteja ja ilmiöitä ja niiden eroja tunnistavaa työotetta. Sosiaalityö herkästi palautetaan yksilötyön tasoille ja käytäntöammattiksi, jotka eivät kuitenkaan avaa sosiaalityön suhdetta yhteisöihin ja yhteiskunnan muutoksiin. Sosiaalityön havaitseminen vain asiakastasoilla voi tahattomasti tuoda sosiaalityön kauemmas sosiaalisista ilmiöistä ja muutoksista, joita nähdään nykyhetkessä ja, jotka myös ennakoivat tulevia muutoksia. Esimerkiksi megatrendejä tarkastelemalla voidaan ennakoida, millaisten sosiaalisten ilmiöiden kanssa mahdollisesti työskennellään tulevassa.

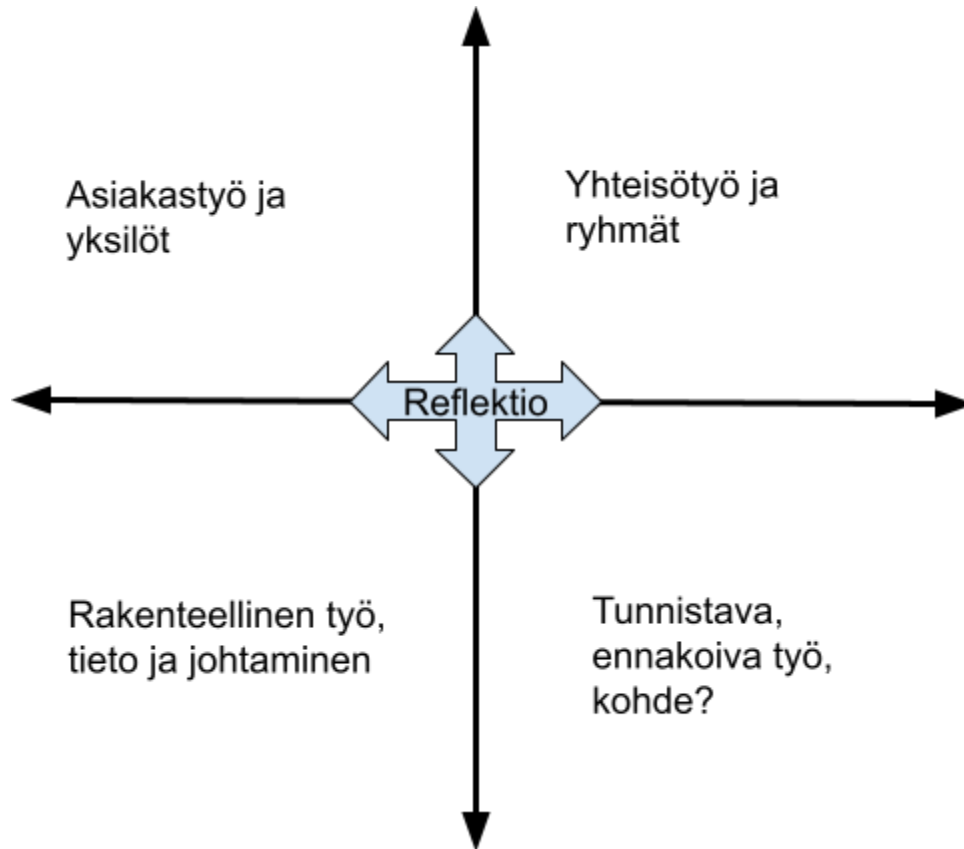
Sosiaalityön onnistumisen määrittely vuorovaikutus- ja kohtaamistyön kompetensseiksi vie kauas työstä, jota rakenteellinen sosiaalityö vaatii. Kehyskertomusten purkamisen kautta ilmenee vahvasti, kuinka sosiaalityö halutaan pukea kohtaamistyöksi, jota se ennen muuta onkin. Yhteisöt ja yhteiskunta sisältää yksilöitä, jotka hyötyvät erilaisissa tilanteissa heidät kohtaavasta työstä. Dekonstruktion kautta avattava käsitteellinen haastaminen liittyykin siihen, mitä muuta sosiaalityö sisältää kuin vuorovaikutustyötä. Kehyskertomusversioiden kautta ei avaudu esimerkiksi täysin sosiaalisia ilmiöitä ja niiden vaikutuksia sosiaalityöhön. Arjen oletukset sosiaalityöntekijöillä liittyvät siihen, kuinka asiakasta autetaan. Analogisesti aineiston perusteella voisi haastaa sosiaalityötä siinä, kuinka yhteisöä tai yhteiskuntaa autetaan sosiaalityön keinoin. Mitä kaikkea sosiaalityöhön liittyy kohtaamisen lisäksi ja missä menee sosiaalityön rajat? Erojen purkamisen kautta mielenkiintoinen ilmiö on, että sosiaalityön vuorovaikutustyö palautetaan sosiaalityön tilanteen epäonnistuessa palvelujärjestelmän toimimattomuuteen ja rakenteellisiin haasteisiin. Mitä sosiaalityö voisi tehdä palvelujärjestelmän toimimiseksi?

Tulevaisuuden onnistunutta tilannetta kuvataan yhteiskunnallisena ja rakenteellisena sosiaalityönä ja tunnistetaan, että yhteiskunnan muutokset vaikuttavat tulevaisuuden sosiaalityöhön. Miten tunnistetaan sosiaalityön paikat ja roolit ilmaston ja ympäristöongelmien aiheuttamissa haasteissa tai yhteiskunnallisen epävarmuuden ja turvattomuuden tilassa? Sosiaalityö ennen kaikkea koskettaa kaikkia sosiaalisia tilanteita, mutta sosiaalityö tarvitsee siihen vielä jatkuvaa kriittisesti suuntautunutta tutkimusta ja reflektoivaa käytäntöjen

kehittämistä. Sosiaalityön tunnistava ja ennakoiva työote vaatii myös käsitteellisiä avauksia, kuten sosiaalisten ilmiöiden ja sosiaalityön yhdistäviä termejä.

Seuraavassa esitetään tutkimuksen rekonstruktio, joka samalla avaa mahdollisuudet sosiaalityön asiantuntijuuden avoimeen käsitteelliseen tarkasteluun ja uusien käsitteiden avaukseen tunnistavasta työstä. Nelikentässä avataan kategorisesti, mitä dekonstruktiossa aineistosta havaittiin. Nelikentässä olevan esityksen perusteella ei ole mielekästä jakaa sosiaalityötä vastakkaisuuksiin vaan olettaa, että kaikki kategoriat ovat saman ilmiötä eri ulottuvuuksia. Sosiaalityö on kaikkea kohtaamistyöstä sosiaalisten ilmiöiden ja tilanteiden tarkasteluun ja sen tulisi toimia yksilöistä yhteisöihin ja yhteiskunnan vaikuttamistyöhön. Nelikenttä esitystapana voi osoittaa ilmiön väliset suhteet vastakkaisina ja sen vuoksi nelikentän keskellä oleva vuorovaikutteinen nuoli kuvaa sitä, kuinka asiakastyön, yhteisöllisen työn, rakenteellisen ja tunnistavan työn välinen maasto on dynaaminen.

Rekonstruktion yhtenä ulottuvuutena nostettu sosiaalisen tunnistava ja ennakoiva työote suuntaa sekä tämän hetken sosiaalisten ilmiöiden ja trendien sekä tulevien tunnistamiseen. Ennakoivaa ja reflektoivaa työtettä ei voi syntyä ilman nykyhetken ymmärrystä. Reflektiivinen työote vaatii myös uusia ja erilaisia taitoja, joita myöhemmässä tutkimuksessa varmasti avataan enemmän. Ennakoiva työote vaatii toistuvaa ja sinnikästä reflektiota. Esimerkiksi terveyteen ja turvallisuuteen vaikuttavien ilmiöiden tunnistaminen tai ennakointi ei vaikuta ainoastaan yhteisöjen tasolla, eikä se ilmene vain haavoittuvien ihmisten tasoilla. Sosiaalityöllä on paikkoja, joissa sitä ei ole vielä tavattu tai tunnistettu. Tunnistavan ja ennakoivan sosiaalityön merkitys läpäisee koko systeemin. Rekonstruktion ansio on epäilemättä siinä, että mitään ilmiötä ei rajata ulkopuolelle. Sosiaalityön asiantuntijuuden kannalta, kuten muunkin ammatillisen työn kannalta on tärkeää tietää rajat, mutta olla tietoinen siitä tiedosta ja merkityksistä, joita rajaaminen aiheuttaa. Rakenteellisen sosiaalityön ajatus nelikentässä on sosiaalityössä kertyvän tiedon jakamisesta ja tiedolla johtamisesta.

Kuva 2. Rekonstruktio sosiaalityön asiantuntijuudesta

Kuvan nelikentässä olevat ulottuvuudet kokoavat rekonstruktion mukaisesti ilmiötasot yhteen ja purkavat binaarisia suhteita. Nelikentän ilmiöistä uusina käsitteinä ja tulevan tutkimuksen kannalta keskeistä on oikealla, alhaalla olevan ulottuvuuden tarkastelu, joka on suhteessa kaikkiin muihin kolmeen ulottuvuuteen. Esimerkiksi mitä tunnistava ja ennakoiva työ voisi olla asiakastyön tasoilla, tai entä yhteisöjen ja ryhmien kanssa. Jan Fook (2002, 112-113) toteaa, että rekonstruktion seurauksena joudutaan sosiaalityössä pohtimaan, keitä me olemme sosiaalityöntekijöinä ja, ketä ovat palveluita ja sosiaalityötä tarvitsevat. Tunnistavan ja ennakoivan sosiaalityön kannalta merkittävää on, mitä sosiaalityö ammatillisena työnä on ja, millaisia valta-asemia se tuottaa. Fook (2002) myös kysyy, voidaanko mahdollisesti valtaa siirtää kontekstista toiseen. Tunnistavan työn tasolta tiivistäen voidaan todeta, että tunnistamista eivät

tee ainoastaan sosiaalityöntekijät vaan nelikenttä ja koko analyysi kaipaavat palvelun käyttäjien ja arjen sosiaalityötä näkevien dekonstruktioita eli ilmiötason purkamista.

6 Tutkimusprosessin arviointi

Jari Eskola ja Juha Suoranta kuvaavat, kuinka laadullisen tutkimuksen prosessin aikana käydään jatkuvasti pohdintaa tehtyjen ratkaisujen ja niiden synkronoitumisesta keskeisesti toisiinsa. Laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on tutkimuksen luotettavuuden arviointi, mutta myös tutkijan avoin subjektiviteetti ja sen myöntäminen. Luotettavuuden kriteeri on tutkija itse. (Eskola & Suoranta 1998, 208-210.) Tutkija tulkitsee, peilaa ja vaikuttaa omilla taidoillaan ja tiedoillaan tutkimuksen etenemiseen ja tehtäviin valintoihin sekä tuloksiin. Sari Pietikäinen ja Anne Mäntynen kuvaavat diskurssin tutkijan luotettavuuden arviointia vastaavuutena ja uskottavuutena siten, että tutkija toteuttaa tutkimusprosessinsa huolellisesti sekä kuvaa teoriataustan, analyysimenetelmän ja tutkimuskysymykset, miten ne nivELYVÄT perustellusti toisiinsa. Diskurssintutkimuksessa tutkija on itse diskurssin tuottaja. (Pietikäinen & Mäntynen 2016, 170-171.) Arvioinnin lähtökohtana tutkijan toiminnan jäljittäminen sopii laadulliseen tutkimukseen, joka on tekstien uudelleen konstruoimista, ja joissa tutkija tiedostaen tähän osallistuu. Ohjeellisena Anne Ryen (2004, 219) kuvaa, kuinka tutkimusta voidaan arvioida suostumuksen, salassapidon ja luottamuksen teemoista. Sivuan näitä kaikkia teemoja seuraavassa.

Arvioinnissa kiinnitän huomiota tämän lopputyön prosessiin ja toteutukseen. Ajatuksena diskurssiin osallistuminen ja sen tuottaminen on ollut läpi tutkimusprosessin mukana. Tutkimuskysymys on muotoutunut alun perin keskustelusta, jota käydään sosiaalityössä jatkuvasti eri tavoin. Tutkimuskysymys liittyy seuraaviin alakysymyksiin: miksi ja keitä varten sosiaalityötä tehdään. Erityisesti kysymys, millaisella sosiaalityöllä sitä tarvitsevat kohdataan on näkemykseni mukaan toistuva tutkimuskysymys, kun aiheena on sosiaalityön asiantuntijuus. Sosiaalityön kohteen ja tarvitsevan määrittely johtaa väistämättä keskusteluun, miksi ja miten työtä tehdään. Määritellesään työn kohteen tulee samalla rajanneeksi sellaisen, jota ei mahdollisesti näe juuri siinä hetkessä. Edelliseen rajaukseen liittyy implisiittinen idea

esimerkiksi siitä, että sosiaalityön määrittäminen vuorovaikutustyöksi ei erota sitä muusta ihmissuhdetyöstä eikä sosiaalityö erotu sillä perusteella ammattina ja tieteenä. Tutkimuskysymyksen arviointia joutuu tekemään läpi tutkimusprosessin, jotta varmistuu siitä, että tutkimuksen toteutuksella pystytään vastaamaan määriteltyyn kysymykseen.

Teoriaviitekehysten kriittinen teoria kyseenalaistaa vallitsevan tiedon ja toiminnan. Kriittinen viitekehys ei avaa ainoastaan filosofista ja tietoteoreettista suuntaa vaan tutkimuksen konkreettisen tutkimusmetodologian. Kriittisen reflektion toteutuksella avautuu paljon sellaista tutkimushenkilöiden kertomuksista ja selonteista, joita ei voi täysin tiedostaa tai oletukset ovat niin syvällä arki ajattelussa. Tämän arki ajattelun ja oletusten kyseenalaistaminen on kriittisen reflektion ydintehtävä. Sosiaalityöstä on paljon arkioletuksia ja arkijärjen muovaamia ideoita, joiden tunnistamiseen tarvitaan käytännön tekijöitä ja myös kokijoita. On tärkeää tunnistaa, millaisin käsittein tutkimusilmiötä avataan. Kriittinen reflektio ei kiinnity ainoastaan siihen, millaisin diskurssein puhutaan, vaan miten käsitteitä ja toimintaa refleктоimalla ja uudelleen konstruomalla toimintaa voitaisiin muuttaa ja mahdollisesti emansipoitua valtaapitävistä käsitteistä ja toiminnoista. Vaihtoehtoisten käsitteiden etsiminen ja valtaa pitävän keskustelun kyseenalaistaminen johtaa siihen, että kaikki on epävarmaa ja muuttuvaa. Kriittisesti suuntautunut tutkimus keskittyy sitomaan tiedon kontekstiin, siihen asiayhteyteen, mihin ilmiö liittyy. Gurid Askeland (2013, 143) pohtii, kuinka kontekstuaalinen sosiaalityö toteuttaa ja käsitteellistää suhteessa erityiseen ja laajempaan sosiaalityön kontekstiin. Kontekstin huomioimisen lähtökohta on sekä tutkimuskysymyksen että teoriataustan valikoitumisen taustalla tässä lopputyössä. Juha Suoranta (1996) esittää, että silloin kun konteksti nähdään tutkimuskohteita ja -asetelmia rakentavana seikkana, tullaan sitoneeksi yhteen tieteellinen toiminta, kieli kommunikaation välineenä ja ajallis-paikallinen yhteys, jossa toiminta tapahtuu. Tämä kokonaisuus muodostaa tutkittavan ilmiön merkityksen. (Suoranta 1996, 457.) Lopputyössä kontekstin tarkastelu on ensisijaista, koska konteksti tuottaa tutkimuskysymyksen ja -tehtävän asetelmiseen. Samaa kontekstin korostamista noudattaa kriittinen teoria näkemyksellään tietämisestä.

Aineiston keräys toteutettiin eläytymismenetelmän avulla, jonka avulla vastaaja tuottaa kertomuksia. Jari Eskola pohtii sitä, tuottaako eläytymismenetelmä stereotyyppisiä kuvauksia.

Hän vastaa kysymyksiinsä, että varmasti tuottaa sekä yleisiä että tyypillisiä vastauksia, mutta samanaikaisesti se tuottaa poikkeuksellisia vastauksia. (Eskola 1998, 78-79.) Eläytymismenetelmän ansio on variointi, jolla näitä stereotyyppioita voidaan verrata ja tuoda näkyväksi niiden välisiä eroja ja binäärisiä suhteita. Aikaisemmassa tuotiin esille, että vastaaja saa vain yhden kertomuksen vastattavaksi, ja hän ei ole tietoinen muista kehyskertomuksista. Näin ollen vastaustilanne ei aseta vastaajaa tiedostaen kuvaamaan vastakkaisuuksia. Kriittinen reflektio ja eläytymismenetelmä kulkevat yhdessä tukien toisiaan. Jan Fook (2002, 98-99) on kuvannut, että kriittisessä tutkimuksessa käytetään kriittisen tapahtuman tekniikkaa tai menetelmää (critical incident technique), joka noudattaa osin samaa kaavaa kuin eläytymismenetelmä. Kriittisen tapahtuman menetelmä poikkeaa eläytymismenetelmästä siinä, että kertomuspohja ei aseta tapahtumia vastakkain eikä siinä tuoteta useita vastakkaisia kehyskertomuksia. Eläytymismenetelmä nykyisen tunnistamisessa ja tulevan ennakoinnissa tukee ajatusta, että henkilö ilmaisee oletuksiaan tutkittavasta ilmiöstä ja rakentaa vastaustaan valtaapitävien käsitteiden avulla.

Eläytymismenetelmäaineisto oli suppea ja vaatii erojen kattavaksi esitykseksi laajemman aineiston. Jari Eskola toteaa että laadullisessa tutkimuksessa esitetty saturaation, kylläntymisen ajatus on suuntaa-antava. Toisaalta Eskola esittää, että pikemmin kannattaa tarkastella aineiston määrää tutkittavan ilmiön kannalta. Ohjeellisena aineiston määränä Eskola pitää 15 vastausta yhtä kehyskertomusta kohden. (Eskola 1998, 74-75.) Lopputyön aineistona tuli noin kaksi vastausta yhtä kehyskertomusta kohden ja yhdestä kehyskertomuksesta kolme vastausta. Suppealla aineistolla kuitenkin tekstimäärä ja vastauksen luonne saattavat olla laajoja kertomuksia, joissa on kuvattu hyvin tarkkaan yhtä tilannetta ja kuvailtu siihen vaikuttavia tekijöitä, sosiaalityöntekijän ajatuksia ja pohdintoja sosiaalityöstä. Vastaukset ovat laadullisesti merkittäviä, jopa 200-300 sadan merkin kertomuksia. Saturaatiota on siis aiheellista tarkastella aineiston laadun ja määrän ominaisuuksista käsin.

Tutkimusaineistoa kerättiin sähköisellä lomakkeella, joka oli neljällä sivulla. Ensimmäisellä sivulla oli tutkimukseen liittyvä tiedote, jossa henkilölle kerrottiin, mitä tutkimus koskee ja, miksi aineistoa kerätään. Tiedotteessa oli maininta siitä, että lomake on kokeiluversio ja se tulee osaksi lopputyötä sekä tulevaa väitöskirjatutkimusta. Toisella sivulla lomake etenee informoituun

suostumukseen, jossa vastaaja perehtyy aineiston hallinnan ja salassapidon ehtoihin. Suostumuslomakkeen lopussa oli suostumusruutu, jonka aktivoimalla henkilö antoi luvan kirjoittamansa vastauksen tutkimuskäyttöön. Lomake ei etene itse tutkimusvastaukseen ennen tämän suostumusruudun aktivointia. Lomake oli rakennettu niin, että Webropol-ohjelma valikoi sattumanvaraisesti yhden kehyskertomuksen vastaajalle täytettäväksi. Webropol-lomake on mahdollista muuttaa asetuksiltaan sellaiseksi, että se ei tallenna mitään henkilötietoja tai sen perusteella ei tallennu henkilön IP-osoite. Vastaukset pysyivät täysin anonymieinä. Lopputyön aineistoa varten laitettiin linkki noin 10 sosiaalityöntekijälle heidän antamiinsa sähköposteihin. Vastaajat rekrytoitiin tutkijan lähipiiristä. Heistä seitsemän henkilöä vastasi ja vastausten perusteella ei syntynyt tunnistettavia seikkoja tai häivyttäviä piirteitä. Kaikki vastaukset ovat säilytyksessä tutkijan henkilökohtaisen Webropol-palvelimen takana.

Sähköisen lomakkeen kautta tutkimuksessa koituu useita asioita vastaajan vastuulle. Perinteisellä lomakkeella kerättävässä tutkimuksessa vastaaja voi välittömästi tarkentaa asioita ja luoda keskustelua tutkijan kanssa. Sähköisellä lomakkeella toteutettava vastaustilanne voi puolestaan muodostua rauhalliseksi ja intiimiksi. Sähköisellä lomakkeella vastaajien rekrytoimiseen joutuu käyttämään enemmän aikaa kuin perinteisessä toteutuksessa. Tietojen salassapito kuitenkin jo lähtien vastaajan henkilöllisyydestä ei tule tutkijan tietoon samalla tavalla kuin perinteisessä kasvokkaisessa kohtaamisessa kerättävän aineiston osalta. Tämä oli myös tietoinen tutkimusentekoon liittyvä valinta, että kenenkään henkilötietoja ei kerätty eikä näin ollen syntynyt suojattavaa henkilörekisteriä. Kertomustekstin tuottaminen voi olla eettisesti kuormittavampaa kuin esimerkiksi survey -kyselyyn vastaaminen valmiilla vastausvaihtoehdoilla. Silloin vastaaja ei luovuta ajattelustaan henkilökohtaista. Kertomuksen kirjoittaminen tuo esille aikaisempia kokemuksia ja ajatuksia. Henkilökohtaisten ajatusten ja kokemusten kirjoittaminen anonymisti on eettisesti perusteltua tutkimusta varten.

Pohdinta

Tämän lopputyön tulokset saavat palaamaan johdannossa esitettyihin teemoihin, jotka myös palauttavat tarkastelemaan tutkimuskysymystä: *millaisena sosiaalityöntekijät kuvaavat asiantuntijuutta?* Prosessi myös jatkaa keskustelua seuraavista näkökulmista: *missä tilanteissa ja paikoissa sosiaalityötä tarvitaan?*

Tämän tutkimuksen pohjalta voidaan todeta, että sosiaalityössä asettuu käsittein ja käytännöin vastakkain sosiaalityön ymmärtäminen asiakastyöksi ja yhteiskunnalliseksi työksi. Näiden välimaastoon jää tila- ja paikka-avaruus, joka on osin käsiteellistämätöntä aluetta sosiaalityössä. Kirjallisuudesta löytyy sosiaalityön asiantuntijuuden määritelmiä ja teoreettisia jäsennyksiä, millaista sosiaalityö on ja, millaisia tehtäviä sosiaalityöllä on. Käsitteellistämättä on, mitä sosiaalityö on yksilötyön ja yhteiskunnallisen välissä, tai vuorovaikutussuhteissa esimerkiksi sosiaaliin muutostiloihin. Väistämättä herää keskustelu siitä, kuka on sosiaalityötä tarvitseva ja suljetaanko tahattomasti pois ilmiötä ja sosiaalityön tarpeita, jotka mahdollisesti voisivat olla sosiaalityön työskentelyn paikkoja. Sosiaalityö pääosin kohdistuu erityistä tukea tarvitseviin henkilöihin ja heidän kuntoutukseen asiakastyössä. Muiden työskentelyn paikkojen tunnistaminen sosiaalityön tarpeiksi voi jäädä määrittymättä. Voitaisiin kysyä, työskenteleekö sosiaalityö vain sosiaalisten ongelmien kanssa. Miten sosiaalityötä tehdään ennaltaehkäisevästi niin, että myös muiden kuin haavoittuvassa asemassa olevien voidaan nähdä hyötyvän sosiaalityöstä? Siitä seuraa keskustelu, mitä sosiaalityön paikat nyt ja tulevaisuudessa ovat. Vastakkainasettelemalla usein jää piiloon sellaisia tiloja ja paikkoja, jotka ovat sekä mahdollisia ja tunnistettavia paikkoja, mutta ilman käsitteitä ja käytäntöjä niitä paikkoja ei ole legitimoitu. Tämän tilan uudelleen määrittely vaatii kriittistä, reflektiivistä työtettä.

Lopputyön teemakeskustelu kiteytyy kategoriseen ajatteluun ja valta-asetelmiin. Sosiaalityön on ennen kaikkea pyrittävä tutkimaan sosiaalityön institutionaalista kontekstia, jossa kategorisointi on voimallinen väline. Institutionalisoituneella kategorisoinnilla käytetään määrittelyvaltaa; vaikutetaan voimakkaasti siihen, mitkä ovat ongelmia, ketkä ovat etuoikeutettuja ja samanaikaisesti tullaan määritellyksi toimijuuksia ja identiteettejä. (Jokinen 2012, 228, 262.) Kahtiajakautunutta ja vastakkainasettuvia sosiaalityön ulottuvuuksia on syytä purkaa, jotta

saadaan näkyväksi ja *tunnistettavaksi*, mitä kaikkea sosiaalityö on vuorovaikutustyön ohella. Sosiaalityölle asettuu nyt ja tulevassa uusia haasteita, jotka sysäävät etsimään sosiaalityön paikkoja. Tämä on myös eettisesti suotavaa, jotta sosiaalityötä ei kapeasti rajata tiettyyn asemaan ja rooliin. Yhteiskuntien ja yhteisöjen rajat ovat olleet pitkään näkymättömiä teknologian ja liikkuvuuden johdosta. Yhtäällä se helpottaa sosiaalista kanssakäymistä, mutta toisaalla se tuo erilaiset sosiaaliset haasteet kansainvälisistä kansallisiksi ja paikallisiksi haasteiksi. Esimerkiksi koronapandemia tai turvallisuustilanne muualla kuin lähiympäristössä näkyy erilaisina vaikutuksina lähes kenen tahansa ihmisen arjessa. Ja jos ei suoraan konkreettisesti vaikuta, niin vaikutukset tulevat välillisinä, esimerkiksi taloudellisina haasteina tai arjen toimintakyvyn vaikeuksina. Sosiaalityön tehtävä on tunnistaa yhteiskunta ja sitä haastavat muutostrendit myös yksilöissä ja näiden molempien dynaamisissa juonteissa.

KIRJALLISUUS

Askeland, Gurid Aga 2013. Using critical reflection to develop contextually appropriate social work. Teoksessa Jan Fook & Fiona Gardner (edited) Critical reflection in context. Applications in health and social care. Kindle edition. London: Routledge, 143-153.

Dominelli, Lena 2010. Social work in a globalizing world. Cambridge: Polity Press.

Eskola, Jari 1998. Eläytymismenetelmä sosiaalitutkimuksen tiedonhankintamenetelmänä. Tampere: TAJU.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Fook, Jan 2002. Social work. Critical theory and practice. London: Sage Publications.

Fook, Jan 2003. Critical social work. The current issues. Qualitative social work 2, 123-130.

Fook, Jan & Gardner, Fiona 2007. Practising critical reflection. A resource handbook. England: Open University Press.

Gardner, Fiona 2013. Using critical reflection to research practice in a mental health setting. Teoksessa Jan Fook & Fiona Gardner (edited) Critical reflection in context. Applications in health and social care. Kindle edition. London: Routledge, 68-78.

Gray, Mel & Schubert, Leanne 2013. Knowing what we know about knowledge in social work: The search for a comprehensive model of knowledge production. International Journal of Social welfare 22, 334-346.

Harrikari, Timo & Rauhala, Pirkko-Liisa 2019. Towards glocal social work in the era of compressed modernity. London: Routledge.

Hiltunen, Elina 2019. Tulossa huomenna. Miten megatrendit muokkaavat tulevaisuuttamme? Jyväskylä: Docendo Oy.

Hämäläinen, Juha & Toikko, Timo 2020. Historiatietoisuus sosiaalityön itseymmärryksen rakentajana. Teoksessa Johanna Moilanen, Johanna Annola ja Mirja Satka (toim.) Sosiaalityön käänneet. Jyväskylä: Sophi, 274-301.

Jokinen, Arja 2012. Kategoriat, instituutiot ja sosiaalisen järjestyksen tuottaminen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.) Kategoriat, kulttuuri & moraalit. Tampere: Vastapaino, 227-266.

Juhila, Kirsi 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi & Morriss, Lisa & Raitakari, Suvi 2021. Negotiating epistemic rights to knowledge concerning service user's recent histories in mental health meetings. Teoksessa Kirsi Juhila ja Tanja Dall (toim.) Interprofessional collaboration and service users: Analysing meetings in social welfare, 171-195.

Karvinen-Niinikoski, Synnöve 2009. Postmoderni sosiaalityö. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola ja Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 131-159.

Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 7-14.

Närhi, Kati & Matthies, Aila-Leena 2018. The ecosocial approach in social work as a framework for structural social work. *International Social Work* 6 (4), 490-502.

Paasio, Petteri 2018. Tulevaisuuteen katsovan sosiaalityön asiantuntemus. Teoksessa Tarja Juvonen, Jari Lindh, Anneli Pohjola ja Marjo Romakkaniemi (toim.) Sosiaalityön muuttuva asiantuntijuus, 249-277.

Pease, Bob & Fook, Jan 1999. Postmodern critical theory and emancipatory social work practice. Teoksessa Bob Pease ja Jan Fook (toim.) Transforming social work practice. Postmodern critical perspectives. London: Routledge, 1-22.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2016. Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.

Piironen, Hannu 2005. Epävarmuus, muutos ja ammatilliset jännitteet. Suomalainen sosiaalityö 1990-luvulla sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa. *Jyväskylä studies in education psychology and social research* 264. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Pouru, Laura & Dufva, Mikko & Niinisalo, Tarja 2019. Creating organizational futures knowledge in Finnish companies. *Technological forecasting and social change* 140, 84-91.

Raitakari, Suvi 2002. Sosiaalityön marginaalistasus. Asiakkuus ja asiantuntijuus modernin ja postmodernin tulkintakehyksessä. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg ja Irene Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä. SoPhi, 44-62.

Ranta-Tyrkkö, Satu 2017. Sosiaalityön tulevaisuuden etiikka epävarmuuden ja ympäristökriisien maailmassa. Teoksessa Rosi Enroos, Mikko Mäntysaari ja Satu Ranta-Tyrkkö (toim.) Mielekäs tutkimus. Näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen missioihin. Tampere: Tampere University Press, 113-138.

Richmond, Mary 1917. Social diagnosis. New York: Russell Sage Foundation.

Ryen, Anne 2004. Ethical issues. Teoksessa Clive Seale, Giampietro Gobo, Jaber F. Gubrium ja David Silverman (edited) Qualitative research practice. London: Sage Publications, 218-234.

Suoranta, Juha 1996. Kontekstualismi kasvatustieteen metodologiassa. Kasvatus 27 (5), 451-461.

Tikkala, Leena 2016. Sosiaalityön asiantuntijuus teknologisoituvassa toimintaympäristössä - silloittavan mallin rakentaminen. Pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto.